

Nərgiz Kərimova

Azərbaycan-Asiya ədəbi əlaqələri şöbəsinin kiçik elmi işçisi

nergizkerimova622@gmail.com

Mo Yan və onun «Şərab ölkəsi» əsəri

XX əsr Çin ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən biri, Nobel mükafatlı yazıçı, publisist Mo Yan 17 fevral 1955-ci il Çinin Şandon əyalətinin Qaomi şəhərində kəndli ailəsində anadan olmuşdur. Mo Yan təxəllüsü ilə tanınan çinli yazıçının əsl adı Quan Moyedir. Yazıçının adı çincədən tərcümədə “Danışma!” mənasını verir. 1950-ci illər Çində inqilabi-siyasi vəziyyət çox gərgin idi. Bununla Mo Yanın valideynləri sanki düşüncələrini cəmiyyətdə açıq-aşkar ifadə etməməsi üçün ona öncədən xəbərdarlıq edirdilər. Mo Yan da valideynlərinin sözündən çıxmıdı. Gənc yaşlarından etibarən, hərbi xidmət keçdiyi illərdə ilk yaradıcılıq nümunələrini qələmə alan zaman valideynlərinin məsləhətini xatırlayaraq özünə Mo Yan təxəllüsünü seçdi. Yazıçının sonrakı yaradıcılığını izləyərkən onun bu təxəllüsə sadıq qaldığını və əsərlərinin ana xəttində özünü bürüzə verdiyinin şahidi oluruq. Qədim Şərq misalı var ki: “Heç bir söz demədən də, çox şey danışmaq olar”²⁰⁷. Bu ifadə yazıçının bütün yaşanı boyu həyat devizinə çevrildi.

Siyasi və mədəni inqilabın lideri sayılan Mao Tzedunun ölümündən sonra Çin yeni bir tarixi dövrə qədəm qoydu. Çox keçmədən milli inkişafa, ədəbi təfəkkürün yeni istiqamətdə formalaşmasına, ədəbi-estetik düşüncənin zənginləşməsinə xidmət edən “Xalq ədəbiyyatı” və digər jurnallar nəşrə başladı. Qoyulan qadağalar, senzuralar, fikir adamlarına təzyiqlər aradan qaldırıldı və yeni fikrə, ideyalara xidmət edən “yara ədəbiyyatı” meydana gəldi. İnsanlarda ədəbiyyata qarşı yaranan güvənsizlik,

207 Çox danışan qaradınmaz – Mo Yan, Qobustan jurnalı №2, 2015, səh.87-95

qəzəb onun yalançı pafos və ideyalarından, süni xarakterli əsərlərin çoxluq təşkil etməsindən irəli gəlirdi. Lakin ədəbiyyatda baş qaldıran mədəni-ədəbi inqilabdan sonra keçmişdəki qəzəb hissi unudulmağa başladı, yeni istiqamətdə formalaşan ədəbiyyat xalqın təfəkküründə yaranan mənfi hisləri, güvənsizliyi tədricən aradan qaldırdı. Ədəbiyyat yenidən güvən hissini xalqın özünə qaytardı.

Çində baş vermiş “Mədəni inqilab” gələcək yazıçının həyatında dərin iz buraxmışdır. Belə ki, yazıçı bu dövrdə yeni yaranan bir neçə ədəbi jurnala abunə olmuş, həmin müddətdə hekayə nümunələri yazıb-yaratmağa başlamışdır. “Boşanma”, “Mamanın hekayəsi” adlı hər iki qısa hekayəni müəllif bir neçə jurnala göndərir, lakin dövrün irəli sürdüyü tələblərlə zidd xarakterdə olduğu üçün redaksiyalar onların çapını rədd edir.

Dövrün çətinliyi, həm ailədə, həm də cəmiyyətdə baş verən ictimai-siyasi hadisələrin mənfi təzahürləri yazıçının uşaqlığına, həyatının formalaşmasına öz kəskin təsirini göstərməyə bilməzdi. Belə ki, o təhsilini davam edə bilməmiş və məcburən oxuduğu məktəbi yarımçıq buraxaraq işləməyə başlamışdır. 21 yaşı olarkən Mo Yan könüllü olaraq Çinin Milli Azadlıq ordusuna yazılır. O dövrdə hətta ordu sıralarına yazılmaq belə asan iş deyildi. 1976-cı ildən orduda qulluq etməyə başlayan Mo Yan 1997-ci ildə istefaya çıxır. Ömrünün 20 ilini hərbi qulluğa həsr edən yazıçı, bir çox yazılarında, müsahibələrində, qeydlərində həmişə özünü orduya borclu saydığını etiraf edir. Çünki orduda olmaq ona ədəbiyyatla məşğul olmaq, əsərləri üçün zəngin material əldə etmək, mövzu və ideya müxtəlifliyi axtarışına çıxmaq kimi bir sıra istiqamətlərdə inkişaf üçün münbit mühit, əlverişli şərait yaratdı. Amma bütün sadalananlara baxmayaraq, yazıçı ordunu özünün həmişəlik evi hesab etsə belə, heç zaman ordu həyatından əsər yazmamışdır. Lakin hərbi sferada olduğu üçün daha tez-tez qarşılaşdığı, şahidi olduğu cəmiyyət həyatında baş verən eybəcərlikləri, eyibləri, haqsızlıqları, məmur özbaşınalıqlarını görərək yaradıcılığının obyektinə çevirmiş, gördüklərini müxtəlif cür ifadə edərək irili-xırdalı əsərlər qələmə almışdır. Məhz, ordu Mo Yanın ən əvvəl ədəbiyyatla məşğul olmasına, təhsilini davam etdirib ali məktəbdə oxumasına, daha sonra isə aspiranturanı bitirib adlı-sanlı yazıçı kimi yetişməsinə səbəb oldu.

Mo Yan yaradıcılığa 1981-ci ildə, Çinin islahatlar dövründə kiçik hekayə və romanlar yazmaqla başlamışdır. O, 1981-ci ildə “Bir yaz gecəsi yağan yağış” adlı ilk qısa hekayəsini Baodin ədəbi jurnalının beşinci sayında nəşr etdirdi. Həmin ildə yazıçı “Quru çay”, “Payız suları”, “Xalq musiqisi” və başqa əsərlərini çap etdirdi. Ardıcıl olaraq beş hekayəsi nəşr olundu və hətta məşhur yazıçı Sun Linin “Xalq musiqisi” adlı hekayəsini həsr olunan tənqidi əsər yazdı və ədəbi ictimaiyyətin müzakirəsinə təqdim etdi.

1986-cı ildə yazdığı “Qırmızı kalış” adlı romanı yazıçıya böyük şöhrət qazandırmışdır. Rejissor Can İmou (Zhang Yimou) 1987-ci ildə bu məşhur əsərə eyniadlı film çəkdi. 1995-ci ildə çox böyük mübahisə və səs-küyə səbəb olan “Yekə döşlər, iri budlar” romanını yazmış və nəticə etibarını kifayət qədər tənqid atəsinə tutulmuşdur. Çağdaş Çin bədii ədəbiyyatının ən çox tənqid və bəzən təhqir olunan obyektləri arasında kəskin nifrət aydın sezilir. Mövzu ilə bağlı yazıçının sənətə və bəşəriyyətə

söykənən povestləri də var. “Yekə döşlər, iri budlar” romanı dar ədəbi konsepsiyanın tamamilə devrilməsi idi. Nəşr ilə işlədiyi 10 il ərzində “Səndəl ağacının ölümü”, “Güc!”, “Həyat da, ölüm də məni əldən salır” adlı üç romanı işıq üzü gördü. Yazıçının 2009-cu ildə “Qurbağalar” romanı çap olundu.

Mo Yanın yaradıcılığı Çində bir çox yüksək ədəbi mükafatlara layiq görülmüşdür. 11 oktyabr 2012-ci ildə Mo Yan “Folklor, tarix və müasir hallüsinasiya realizmini bir-biri ilə vəhdətdə göstərdiyinə görə” ədəbiyyat üzrə Nobel Mükafatına layiq görülmüşdür. Mo Yan ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı alan ikinci çinli yazar kimi tarixə düşdü. İlk Nobel mükafatını isə 2000-ci ildə Qao Sinzyan adlı yazıçı qazanmışdır. Mo Yan bu mükafatı qazanan 109-cu nobelçidir.

Mo Yan yaradıcılığı boyu 80-dən çox qısa hekayə, 30 povest, 11 roman və üç cildlik esselər toplusu nəşr etdirmişdir. Bununla yanaşı, o, doqquz film və televiziya üçün ədəbi əsərlər, iki dram əsəri yazmışdır. Mo Yanın əsərləri 1988-ci ildən başlayaraq dünyanın bir çox dillərinə, o cümlədən, Azərbaycan, ingilis, fransız, ispan, alman, isveç, rus, yapon və digər dillərə tərcümə edilmişdir.

Ümumiyyətlə, XX əsr dünya üzrə ədəbiyyat və kinematoqrafiya üçün ən çox yaddaqalan dövr olmuşdur. Lakin Çin ədəbiyyatında hər şey fərqli yöndə inkişaf edib. Ölkənin siyasi prosesləri müxtəlif istedadlı və bacarıqlı ağlları tamamilə yeni tərzə - özlərinin və ətraf-ələmin yeni, mifik və simvolik obrazlarını yaratmağa məcbur edib. Belə olduqda mifik obrazların və simvolikanın dili ilə cəmiyyətdə baş verən müxtəlif prosesləri və şəxsləri daha rahat tənqid və ifşa etmək mümkündür. Bu baxımdan postmodernizm Çində tam fərqli məcrada inkişaf etməyə başladı. Lakin yazıçı dövrünün ədiblərindən fərqli olaraq öz töfhələrini unikal bir tərzdə təqdim etməyə müvəffəq oldu. Belə ki, Mo Yan miflər vasitəsi ilə tarixi və müasir cəmiyyəti eyni nöqtədə birləşdirən hallüsinasiyalı realizm janrının əsasını qoydu. Bu janr Qabriel Qarsia Markezin magik realizmi kimi deyil fərqli bir təzahür formasına malik idi. Mo Yan əsərlərində realizmlə xalq nağıllarını, tarixiliklə müasirliyi əlaqələndirmiş və öz müsahibələrindən birində dünyanın gözünün artıq Çin ədəbiyyatına yönələcəyini vurğulamışdır.

Mo Yan 1992-ci ildə satirik janrda “Şərab ölkəsi” romanını yazdı. Roman bir neçə ədəbi qatdan ibarət olub, yalnız dərinliyinə getdikdə öz gözəlliyini, məna çalarlarını göstərən bir ədəbiyyat incisidir. “Şərab ölkəsi” əsəri absurdluq prizmasından reallıqları əks etdirir. Məşhur çinşünas tədqiqatçı Aleksey Çiqadayev əsər haqqında bir araşdırmasında maraqlı fikir irəli sürür və yazır: “Yazıçının bu adı seçməsi heç də təsadüfi deyil. Adı bütün əsərin qısa xülasəsidir. Əsər haqqında daha qısa bir rəy tələb olursa idi, mən onu belə yazardım: “Həzzdən çılğınlığa doğru – bir addım, Çılğınlıqdan reallığa doğru – uçurum”²⁰⁸. Əsər təkcə müasir Çin reallıqlarını deyil, eyni zamanda, ümumbəşəri reallıqları, müasir dövrdə baş verən həyat həqiqətlərini, cəmiyyətdəki ziddiyyətləri və qarşıdurmaları, mənəvi-mədəni böhranın dərinliyini peşəkar yazıçı qələmi ilə ifadə edə bilən qiymətli ədəbiyyat nümunəsidir. “Şərab ölkəsi” əsərini hərfi mənada başa düşmək çox qəlizdir, çünki əsərdə hər bir sözün, ifadənin və cümlənin özünün konkret hökmü vardır.

208 <https://magazeta.com/strana-vina/> Мо Янь “Страна вина”. Рецензия

“Şərab ölkəsi” romanından bir parçanı 2015-ci ildə V.Ənvəroğlu dilimizə “Çaxırstan” sərlövhəsi ilə tərcümə etmiş, “Qobustan” jurnalının 2-ci sayında çap etdirmişdir. Roman orijinalda “Jiū guó”), rus dilində “Страна вина”, ingilis dilində “The republic of wine” kimi oxuculara təqdim olunmuşdur. Azərbaycan dilində, əslində, “Şərab ölkəsi” kimi səslənməsinə baxmayaraq mütərcim əsərin adının tərcüməsinə bir qədər subyektiv yanaşaraq onu “Çaxırstan” kimi təqdim etmişdir. Romanın adındakı “(Jiū)” sözü çin dilindən tərcümədə “içki”, “şərab” mənasını daşıyır. “Guó” isə “ölkə”, “dövlət” kimi tərcümə olunur. Bu analizin bizə verdiyi imkanları nəzərə alaraq “Şərab ölkəsi” adı ilə tərcümə olunmasını daha məqsədəuyğun hesab edirik. Əsərin adının mütərcim tərəfindən bu şəkildə təqdim olunması isə yəqin ki, Azərbaycan dilinin yaratdığı geniş imkanların sayəsində mümkündür. Mütərcimin təqdim etdiyi adın bu cür ifadəsi zamanı, yəqin ki, dilimizin morfoloji qanunauyğunluqlarına əsaslanmış, ismin yer və məkan düzəldən “-stan” (-istan) şəkilçisinin köməyindən faydalanmağı uyğun görmüşdür. Lakin zənnimizcə, tərcüməçi əsərin adının səslənməsində subyektivlik nümayiş etdirmiş və əsərin adının mahiyyətini bir qədər dar çərçivədə ifadə etmişdir. Romanın adı elə “Şərab ölkəsi” kimi ifadə olunsa idi, daha məqsədəuyğun olardı və yazıçının ifadə etmək istədiyi mənanı bir qədər cılızlaşdırmazdı. İkinci tərəfdən tərcümə zamanı əsərin orijinalı və yaxud ikinci dil vasitəsi ilə tərcümə olunması heç bir yerdə qeyd olunmur. Çünki, əsər hər dəfə tərcümə zamanı təhrif və dəyişikliklərə məruz qalır, ixtisarlar və əlavələr müşahidə olunur. Ona görə də, ikinci və ya üçüncü dilin köməyi ilə tərcümə olunan əsərlər elmi-ədəbi ictimaiyyət tərəfindən, adətən, bəyənilmir və ya tənqidlərə məruz qalır. Əsər bütünlükdə deyil bir parça şəkildə tərcümə olunmuşdur. Ümumiyyətlə, Çin ədəbiyyatını oxumaq çətin, anlamaq isə daha çətin, əsəri tam, dolğun izah etmək demək olar ki, mümkün deyil. Maraqlı, zəngin, məlumat verən əsəri Çin üslubunda, tamamilə Çin simvolları ilə oxumağa dəyər. Çünki tərcümə zamanı yazıçının tam anlamı ilə ötürmək istədiyi məna və göndərdiyi ismaric olduğu kimi oxucuya çatdırılmır və əsər tərcümə zamanı təsirliliyini itirir, qeyri-səmimi tərcümə təsiri bağışlayır.

Roman 1992-ci ildə ölkədəki oxucular üçün yazılsa da, səkkiz il sonra ingilis dilinə “The republic of wine” başlığı ilə tərcümə edilmişdir. Çox güman ki, əsərdə yalnız çinlilərə və ya Çin ədəbiyyatını və gerçəkliyini çox yaxşı bilənlərə anlaşılan çoxlu sayda istinadlar yer almışdır. Bütün çətinliklərinə baxmayaraq, əsər çox asanlıqla oxunur.

Roman şərabə olan eşqdən ilhamlanan insanın məhsuludur. O, şərabı o qədər çox sevdi ki, onun təfəkkürünün bir hissəsinə çevirir, şərabın insanların, cəmiyyətin həyatında buraxdığı izləri haqqında hər şeyi öyrənərək, roman vasitəsiylə mükəmməl yaradıcılıq nümunəsi ortaya qoyur. Bu nümunə öz növbəsində inqilabi romantizm və inqilabi realizm kimi dəyərləndirilə bilər. Əslində əsərin yazıldığı konkret janr baxımından tam və dolğun fikir söyləmək mümkün deyil.

Əsərin süjet xətti aşağıdakı kimi cərəyan edir:

Çin. Ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəlləri. Çzyüqo adlı şəhərə detektiv Din Qouer təşrif buyurur ki, yayılmış bəzi xəbərlərin doğru olub-olmadığını araşdırsın. Belə ki, deyilənlərə görə, yerli məmurlar aşpazlara balaca uşaqları bişirtirərək yeyirlər. Bu-

nunla əlaqədar Çzyüqoda artıq “ətlik körpə” sənayesi əməlli başlı inkişaf etməkdədir²⁰⁹. Din Qouerlə paralel olaraq yazıçı Mo Yan Çzyüqonun yerli yazıçısı və şərabçı Li İdou adlı bir nəfərlə yazır. Li İdou da öz növbəsində yazıçıya poçt vasitəsiylə Mo Yanın personajı olan Din Qouerlə əlaqəli, lakin reallığı qeyri-müəyyən, absurd və mistik olan müxtəlif kiçikhəcmli hekayələr göndərir. Belə bir yaradıcılıq üslubu nəticəsində romanda müxtəlif maraqlı hadisələr cərəyan edir.

Əsərin qəhrəmanı Din Qouer isə bir obraz kimi təmiz ideologiyanın hakim olduğu ölkənin vicdanlı, təmiz və şəffaf üzvü - işçisidir. Din Qouer obrazı mükəmməl deyil. Doğrudur o, insan təbiətinin zəif xüsusiyyətlərinə sahib olsa da, aid olduğu, yaşadığı sistemə sadıqdır və vəzifəsinin öhdəsindən layiqincə gələ biləcək bir qüvvəyədir. Amma mənsub olduğu sistemin özü elə onu ləkələmək qərarına gəlir. Yazıçı bu ssenari vasitəsi ilə ilə satirik lakin satira pərdəsi altında bir faciə ifadə edir və bu məntiqlə fikirlərini ortaya qoyur. Uşaqların yeyilməsi əsərin kulminasiya məqamı kimi oxucunun diqqətini cəlb edir. Əslində yazıçı obrazlı şəkildə uşaqların yeyilməsi məsələsini bu günkü cəmiyyətimizdə uşaq haqqlarının tapdalanması, uşaq əməyi və onların istismarı, uşaqlara təzyiq və təcavüzlərin, şiddətin baş alıb getdiyi bir cəmiyyətə işarə edir. Ümumiyyətlə, “Şərab ölkəsi” adı çox simvolikdir və rəmzi xarakter daşıyır. Yazıçı əslində birbaşa Çin və orada yaşanan həqiqətləri və bu həqiqətlərin bugünkü dünyamızın reallıqlarına çevrilməsinə etiraz səsinə ucaldır. Bunun üçün isə ən ideal ifadənin simvolikləşdirmə olması qənaətinə gəlir və elə bu üslubda da əsəri təqdim edir.

Romanda ifrat dərəcədə yemək, şərab içmək, kef məclisləri təşkil etmək, bütün bunları həyata keçirmək üçün yaşanan qəddarlıq diqqət mərkəzindədir. Bütün yuxarıda yazılanların vəhdəti bizə absurd və hallüsinasiyalı əbədiyyət təqdim edir. Bu elə bir əbədiyyətdir ki, yazıçı təxəyyülü hər an yeni bir obraz, fərqli sima, dəyişik hadisələr və ya məkan yarada, yaxud məhv edə bilər. “Hər şey sehrli folklor, romantik inqilab, mistik maostizm fonunda baş verir. Romanı satirik adlandırmaq mümkündür, lakin bu satira Qoqolun və Pelevinin satirasından fərqli olub, göz yaşları ilə gülmək kimi üslubda deyil. Ümumiyyətlə isə onu qeyd etmək lazımdır ki, Mo Yanın “Şərab ölkəsi”ndə yaratdığı kimi ədəbi konstruksiya yaradıb sona qədər onun tamlığını qorumaq çox böyük istedad və bacarıq tələb edir. Reallıqla illüziyalar, fantaziyalar aləminin bir-birinə qarışması və harmoniyaya daxil olması heç də hər yazıçının bacara biləcəyi bir şey deyil”²¹⁰.

Ümumi olaraq roman iki yazıçı arasında olan yazışmanı nümayiş etdirir. “Li” çin dilində 10 litrlik deməkdir. Bu baxımdan əslində Li İdou yazıçı Mo Yan tərəfindən uydurulmuş insan obrazı deyil, əslində şərabın özüdür. Başqa sözlə, yazıçı əslində şərabla danışır. Romanın sonlarına doğru yazıçı özünü də romanın personajı kimi romana daxil edir və beləliklə də, biz əslində romanın yazılış üslubu haqqında daha dolğun təsəvvürlərə yiyələnirik.

Kitabın rus dilinə tərcüməçisi İqor Yeqorov yazır: “Bu kitab həтта Mo Yanın özü

209 Mo Yan. “Şərab ölkəsi.” Sankt-Peterburq: Amfora, 2012

210 niftiyevibrahim.blogspot.com 2012-ci ildə “Nobel mükafatı” almış çinli yazıçı Mo Yanın “Şərab ölkəsi” adlı romanının mahiyyətinə və təhlilinə qısa baxış. 14 mart 2015

üçün də çox qeyri-adidir. Mən də bu kitabın tərcüməsini məhz, əsər çox qeyri-adi olduğuna görə seçdim. Mənim bu addımım bizim ölkədə Çin ədəbiyyatını çox az tanıdıqları üçün sırf reklam xarakterli olub diqqət cəlb etmək məqsədi daşıyırdı. Əmin idim ki, bu əsər əks-sədaya səbəb olacaqdı. Çünki Çin cəmiyyətinin, xüsusilə də bugünkü müasir çin cəmiyyətinin əxlaqi dəyərləri kəskin satira atəşinə tutulur. Belə ki, əsər 1993-cü ildə yazılmış və orada bütün təsvir olunanlar hələ də davam etməkdədir və aktualdır”²¹¹. O qeyd edir ki, “Şərab ölkəsi” romanı bir vaxtlar Çində qadağan edilmişdi, guya Mo Yan orada “müasir cəmiyyət haqqında həddən artıq həqiqəti” söyləmişdi. Ancaq ictimaiyyətin rəğbəti və əsərin əvvəlcədən dəfələrlə yayımlanması rəsmi senzuranın öhdəsindən gəlməyə kömək etdi”²¹².

200

1 (16) 2020

Beləliklə, yazıçı Mo Yan Çin ədəbiyyatının ən dəyərli simalarından biri kimi çağdaş ədəbiyyat tarixində ayrıca səhifəsi, xüsusi çəkisi olan müəlliflərdən biridir. Bu gün insanlığı və bəşəriyyəti narahat edən bir çox qlobal problemlər yazıçının yaradıcılığının əsas obyektini kimi dəyərləndirilməlidir. Onun yardımıyla xüsusi mövqeyə malik “Şərab ölkəsi” əsəri bu problemlərin ən qabarıq şəkildə əks etdirən hallüsinasiya realizmi janrında yazılan möhtəşəm bir ədəbiyyat nümunəsidir.

211 <https://ria.ru/20121011/771845145.html>. Роман нобелевского лауреата Мо Яня “Страна вина” скоро выйдет в России

212 Yenə orada